

ADATOK ÉS ADALÉKOK

KOMLOVSZKI TIBOR

ADALÉKOK ADY ÉS A RÉGI MAGYAR KÖLTŐI NYELV KÉRDÉSÉHEZ

Érdekes és tanulságos lenne kissé alaposabban megnézni a régi magyar költészet énekeinek inspiráló hatását Ady költői nyelvére, mert köztudomású ugyan, hogy régi irodalmunkból sokmindent felhasznált, helyesebben továbbfejlesztett, de többnyire csak érezzük egy-egy Ady-vers olvasása közben a régies, archaizáló ízt, mondatfűzést, vagy a zsoldáros, jeremiádos hangulatot, pontosabban azonban nem tudjuk meghatározni az előzményt.

A régi magyar irodalom nemcsak egyszerűen külső, formai elemek kialakítására lehetett hatással, hanem a hangulati, az érzelmi s a tartalmi motívumok megszületését is elősegíthette olykor, vagy hasonló tartalmi elemek rokon-jellegű megalkotására is ösztönözhetette.

Ady sokszor fordult régi irodalmunk tiszta, romlatlan nyelvéhez. Tette ezt többségében a magyarság történetének évszázados nagy problémáiról szóló verseiben, de más alkalommal is szeretettel és biztos érzéssel merít régmúlt századok magyar költészetéből.

Ady nemcsak prózai írásaiban vallja, hogy mily szerető gonddal igyekszik felhasználni régi költészetünk nyelvi gazdagságát, hanem versei között is találunk egy-egy strófát, amelyben a régi magyar költészettel való kapcsolatáról megemlékezik. A *szétszóródás előtt* c. versének első versszakában pl. ezt írja:

Hát népét Hadur is szétszórja.
Szigorúbb istenek ezt így szokták,
Miként egy régi, bánatos erdélyi
Prédikátor írásba róttá
Keresvén zsidókkal atyafiságunk.

Régi irodalmunkkal való kapcsolatáról többen írtak, de jobbra csak az általános hatásról emlékeztek meg, mint például *Babits* is; »S nem kapcsolja-e egész későbbi költészetét nyelvben és érzésben tudatos gonddal a magyar Bibliához, s hitújító korunk »jeremiád« énekeihez?»¹

Biblia — régi magyar protestáns hazafias költészet, számtalan szoros szállal kapcsolódik egymáshoz. Ezért a biblia és a kéziratok költészet hatását Ady nyelvén igen nehezen lehet szétválasztani, megkülönböztetni. Mégis, vannak olyan tulajdonságai is Ady nyelvének, amelyek inkább régi költészetünkből magyarázhatók és érthetők meg, mint a bibliából.

Ady egyik legjelentősebb újítását a versek szerkezetében valósította meg. A lírai versek szokásos felépítését megváltoztatva, nem növelte a költemény mondanivalójának intenzitását a versszakok egymásutánja szerint, nem is csattanóval zárta le a verseket. A vers-gondolat energiája Adynál legtöbbször az első strófában a legerősebb, később már csak színezi, kifejti, tehát részletezi az első sorokban nagy intenzitással meginduló mondanivalót s vele együtt a hangulati-érzelmi elemek sodrását is.

Az Ady-versek ezen jellegzetességét irodalomtörténetírásunk részben a bibliára, részben pedig régi magyar költészetünkre vezeti vissza. *Földessy Gyula* írt erről a legrészletesebben. *Földessy Gyula* szerint ezek a verskezdések a templomi prédikációkra emlékeztetnek leginkább, amelyek »az előrebocsátott bibliai textust fejtegetik« és arra gondolt elsősorban, hogy »Ady első versszakai mögött az első templombajárás élményei lappanganak.« A régi magyar költészet inspiráló erejét csak másodsorban meri feltételezni: »És támogathatták az

¹ *Babits Mihály*: Írás és olvasás, Bp., 1938, 320. 1.

Ady féle verskezdeéseket a XVI., XVII. századbeli református és kuruc énekek riadószereű első versszakai is, egyszerűen az ősi magyar verstradíció ...²

Ha megnézzük régi magyar költészetünket (a XVII. századi kéziratos anyagot is), akkor szembetűnik, hogy az Ady-vers sajátossága az első versszakok szerepét tekintve, már mélyen benne gyökerezett versszerzőink költői technikájában. Ekkor természetesen egyedül a biblia hathatott, a bibliai textusok jellege alakította ki a tételt, tartalmat kimondó első versszak meghonosodását régi költészetünk gyakorlatában.

Az első versszaknak (különösen XVII. századi kéziratos költészetünkben) egyébként fontos szerepe volt. Az első strófa általánosságban, sűrítve igyekezett elmondani mindazt, amiről az éneknek szólnia kellett. Ez az énekkezdet a tartalom fontosságát, a bánat, a szenvedés a szörnyű csapások nagyságát, énekésre-méltóságát is jelezni kívánta. Hangulatot próbált kelteni a vers tárgya mellett. Ezért sokszor nagy iontossága van itt a hangütésnek, ezen dől el, hogy sikerül-e éreztetni a versben szereplő történeteket körülfogó hangulati-érzelmi elemeket.

A XVII. századi énekek líraiságát, lírai elemeit sokszor éppen itt, ezekben a verskezdő sorokban kell keresnünk. Az énekszerző ezekben a strófákban átadja tollát a csendesebb szemlélődésnek, engedi, hogy képzeletvilága egy rövidke percig körülcsapongja a versben megírt tengersok szenvedést okozó epikus cselekményt. Képeket, hasonlatokat keres, érzelmeit feltárja az olvasónak, még nem a logikai megfontoltság vezeti tollát, mint a vers következő szakaszaiban, az epikus résznél. Ezért az első versszakokban kevesebb közhelyet, általánosan használt nyelvi formulázást találni, mint a következő strófákban. A kezdő versszakokban van a legtöbb eredetiség, a mélyebb érzélem-kifejezés. Talán Ady lírájára is ezek a strófák lehettek inkább ösztönző erővel, mint maga a biblia, hiszen itt versben botorkál, líraibb környezetben találhatta meg ezt a fölhasználható tulajdonságot.

Ezt látszik bizonyítani egyik legbensőbb, *magamimádónak* nevezett verse, az *Én, szegény Magam* című is. Földessy Gyula szerint ez a vers »Ady magához-menekülésének egyik legnagyosrúbb, legfelsőbb megnyilatkozása.«³ Ha gondosan megnézzük a költeményt, láthatjuk, hogy az egész vers mondanivalója ott lüktet összesűrítve az első strófában és a második versszak első sorában :

Szeretlek halálos szerelemmel,
Te hű, te jó, te boldogtalan,
Te elhagyott, te szép, béna ember,
Te : Én, szegény Magam.
Senkid sincs e bús, pucér világon.

A vers magva ez az első öt sor, tartalmi és nyelvi megformálását tekintve egyaránt. A mondanivaló intenzitása fokozatosan erősödik az első strófában, csúcsát a *Te : Én, szegény Magam* sor jelzi. Ezután következik a magasan szárnyaló lírai áradatnak egy rövid kijelentő mondatba való lecsapódása. Látszólag hangváltás történt, de csak látszólag, hiszen az első versszak lírai sodrása után a *Senkid sincs e bús, pucér világon* sorral már megkezdődött a részletezés.

Ezt azért kellett elmondani, mert éppen ennek a két (talán a legfontosabb szerepű) sornak találhatjuk meg feltételezhető inspirálóját az általános érzelmi rokonság mellett egy XVI. század végén (vagy a XVII. század elején) keletkezett protestáns vallásos énekben. Az ének az újabb protestáns templomi énekek között is megtalálható. Az *Istennek atyai gondviseléséről* szól a vers.⁴

Az ismeretlen protestáns versszerző is elhagyatottságáról panaszkodik. Nem bízhat senkiben. Magára van utalva szenvedéssel teli életében, egyedüli reményességét istenben való bizodalma nyújtja. Az Ady verssel való érzelmi, hangulati rokonsága, és részben azonossága, könnyen felismerhető. A magára maradt, bánatos versszerző megszólítja önmagát féltőn, szeretettel, és saját gyöngéd intelmeivel igyekszik bánatán úrrá lenni :

Mire bánkódom, óh te én szívem,
Töröd magadat ilyen igen

...

S Ady :

Te elhagyott, te szép, béna ember,
Te : Én, szegény Magam.

² Tanulmányok és élmények, Bp., 1934, 135. 1.

³ Ady minden titkai, Bp., 1949. 150. 1.

⁴ *Dézi Lajos* : Balassa Bálint minden munkái c. kiadásában is megtalálható : II. 364. 1.

Az ismeretlen poéta keserűen állapítja meg énekének harmadik versszakában (istenhez fordulva):

Én te szegény fiad vagyok,
Senkiben bízni nem tudok.

Kijelentő mondat ez is, akárcsak Adyé:

Senkid sincs e bús, pucér világon.

Feltételezhető, hogy az *oh te én szívem* elősegíthette a *Te : Én szegény Magam* megszületését. Ugyanakkor figyelembe kell vennünk, hogy az

Én te szegény fiad vagyok,
Senkiben bízni nem tudok

gondolatot Adynál is két egymásután következő sorban találhatjuk meg (az első versszak utolsó s a második strófa első sorában):

Te : Én, szegény Magam.
Senkid sincs e bús, pucér világon.

Ennél a két sornál érezhető leginkább a rokonság. Kis szórendi változás és egy-két különös nyomatékkal használt szó adja e sorok jellegzetes Ady-ízét.

*

Ady nyelvének kutatói közül egyesek a múltban úgy vélték, hogy nyelvének minden újszerűsége egyedül a bibliára vezethető vissza. Ady költői nyelvét kizárólag a bibliával igyekeztek magyarázni és vélték megérteni. Ebben látta *Kova Albert* is Ady modernségének titkát:

»Mert minden újszerűség, amit Adynál ultramodernnek mondtak és mondanak: a szabad forma, az új jelzők, a »ritmustalan« ritmus, a sor és szó-refrainnek, a tárgyak és elvont fogalmak megszemélyesítése (nagy betű), a szóösszetételek és végre a sejtető homályosság; ez mind mind a Bibliához vezet vissza.«⁵ Ezzel a felfogással polemizálva, persze nem Ady nyelvének a bibliával való bizonyos rokonságát kell cáfolnunk, csupán az egyoldalú megállapítás leegyszerűsítő jellegét kell elvetnünk. A bibliás hangulatot ugyanis Ady a régi magyar protestáns vallásos, hazafias énekekben is megtalálhatta. Protestáns kéziratok költészetünket is jellemezte sokszor a *sejtető homályosság*, a *sor és szó-refrainek* használata, valamint az *elvont fogalmak megszemélyesítése* is (pl. haza, szülőföld, város, országok). Köztudomású, hogy a biblia »nemzeti költészetünk kialakulását erőteljesen, szemléletes és költői nyelvvel segítette, sőt döntő mértékben formálta. Képei, hasonlatai, nyelvi fordulatai sokszor teljesen átvívtak nyelvünkbe.«⁶

A biblia hatása nem a biblia követését vagy utánzását jelentette, mert régi magyar költészetünkben: »az átvételek észrevétlenül, eredeti szöveg gyanánt simulnak be a költemények dikciójába, nem okoznak semmi zökkenőt.«⁷ Bizonyos bibliás hangulat pedig (ha nem is tudatosan és gazdagon használva) úgyszólván az Adyig terjedő egész magyar költészetben érezhető olykor s éppen azokban a versekben, amelyek a magyarság sorsának nagy problémáiról szólnak.

A bibliabeli utolsó ítélet leírásából származó képek, hasonlatok például költőink nemzedékeinek hosszú során át vándoroltak a XVI–XVII. századi ismert és ismeretlen versszerzőktől Adyig. Az utolsó ítélet rajza Iránkban azok közé a képek, hasonlatok közé tartozik, amelyek tovább éltek, földidőztek hasonló gondolatok, érzelmi állapotok költeménybe való formálásakor. Ezek a hosszúéletű hasonlatok mindig meghatározott érzelmi, hangulati tartalomhoz kapcsolódnak, ugyanakkor tükrözni tudják az alap-érzelem (amelyhez a hasonlat járul) árnyalati változását, fejlődését a társadalmi, történelmi előrehaladásnak, valamint az író egyéniségének, világnézetének megfelelően.

⁵ Múlt és jövő, 1912. 23. l.

⁶ *Esze Tamás*: A Bocskaytól–Rákócziig c. kötet bevezető tanulmánya, Bp., 1953. 43. l.

⁷ Uo.

Régi irodalmunkból is számos hasonlat átszivárgott a későbbi korok költői gyakorlatába. A hasonlatoknak ez a továbbélése bizonyíthatja, hogy a költői nyelv fejlődése, változása, néha pedig a merőben újnak vélt nyelvi jelenség is többször szorosabb szállal kapcsolódik az előzményhez (olykor nem is a közvetlen látszó előzményhez), mint hinnénk.

Az utolsó ítélet rajzának gyakori jelentkezése is ezt mutatja. A bibliában a 18. és az 50. zsoltár utolsó ítélet-leírása van talán legközelebbi rokonságban régi magyar költészetünkkel. *Balízi András a Meglőtt és megleendő dolgoknak mind az ítéletig való história*⁸ c. művében írja le az utolsó ítélet előjeleit:

Az napban, az holdban nagy jegyek löttenek,
Éhségek, szikségek, döghalálok löttek,
Nagy föld indulások, nagy hadak voltanak,
Tengernek zúgási immár sokak voltak.

A bibliai képet nem írja le, csak utal rá: *nagy jegyek löttenek*. Az utolsó ítélet előjeleként nála találjuk először a hadnak és a tengerzúgásnak az összekapcsolását. Utána azután ez a kapcsolat valóságos gyakorlattá válik, valahányszor megjelenik az ítélet víziója költőinknél.

A XVII. századi kéziratos költészetben az *Óh, keserves gyászban öltözött szép hazám* c. szép jeremiában a bibliás íz erősebb, de erősebb a hadak szerepének sejtetése (várása) is,⁹

Sokszor a fényes nap lappang az ködökben,
Föld van zöndülésben,

...
Mégzöndült a tenger habok zúgásával,
Emberek epednek hadak várásával,

...
Hogy mikoron eljön ítélet napjára,
Oly nagy vakság leszén,

...
Sebesen felgerjedd tűz jár őelötte,
Fölyhő és tündöklő köd leszén környüle,

...
Az ő villámlási világon fénylenek,
Mint a viasz, úgy elolvadnak a hegyek.

A tartalmi gazdagodás elemzése ezúttal nem feladatunk, csupán azt említjük meg, hogy az utolsó ítéletnek ilyen (ehhez hasonló) ábrázolása megtalálható Bajzánál (*Jóstat*), Vörösmartyánál (*A búvár Kund*), Petőfinél (*Kard és láncz*) s végül Ady-nál is, a *Vizió a lápon* c. versében.

Az *Óh, keserves gyászban öltözött szép hazám* kezdetű jeremiádot Ady ismerhette *Thaly* közlésében.¹⁰ Thaly Kálmán még úgy vélte, hogy a XVII. századi jeremiád az utolsó ítélet rajzában János Mennyei Jelenéseinek VI. fejezetére támaszkodik. A szövegösszevetés azonban azt mutatja, hogy a 18. és az 50. zsoltárral sokkal közelebbi rokonságban van, mint János Jelenéseivel. Ez is azt látszik bizonyítani, hogy régi magyar költészetünkre inkább az Ótestamentum hatott: a Siralmak és a Próféták, de leginkább a zsolttárok.¹¹ A XVII. századi jeremiád feltételezhető hatása azért valószínűbb, mert abban, ha bizonytalanul és félig burkoltan is, már összekapcsolódik az isteni ítélet várása az üldözött emberek ítéletének várásával.

Bóka László írja a *Vizió a lápon* c. Ady-versről: »... ha feloldjuk versének szimbolikus alap-képet, az nagyonyis valóságos kép. Ez itt (Magyarország, vagy ha úgy tetszik, az egész akkori emberi világ) a lép világa: állóvíz, poshatag, mozdulatlan, ihatatlan, élvezhetetlen, silány, szürke, erjedő-rothadó világ. Ha ki az alap-képet megértette, az érti a vers egész szimbólum-rendszerét. A láplakók azok, akik ebben a poshatag világban, ebben az állóvízben jól érzik magukat, mint a gázoló madarak, mocsári hullók, akiknek nincs más igényük, mint ez az állóvízben való langy tenyészet. A fényember, a veszteglő, bús akarat a költő és mindenki, aki a lép felett borongó szürke köd helyébe fényt vár, aki azt sejtí, hogy ez a lépvilág csak felszínes látszat, a mocsár alatt vulkánok rejlenek s egyszor, fölmagasodva kitörnek.«¹²

⁸ RMKT. II. 95–113. 1.

⁹ Bocskaytól—Rákócziig, 193–195. 1.

¹⁰ Adalékok, I. 72–74. 1.

¹¹ Vö. *Esze Tamás*: i. m. 43. 1.

¹² Ady szimbolizmusa, ITK. 1954, 133. 1.

A *Vízió a lápon* szimbólikus alapképének, de a versben szereplő egész szimbólumrendszernek a nyitját is a biblia s régi magyar költészetünk ismerete nyújtja. A költemény majdnem valamennyi nyelvi fordulatainak előzményét megtalálhatjuk.

Az utolsó ítéletre megérett világot (régii költészetünkben s a bibliában) szürkesség, köd, sötétség lepi el. A köd tehát már régi magyar költészetünkben is jele annak, hogy az ítélet nem sokat várát már magára. Az ítéletet váró, sötét ködökbe burkolt földön azután vakító fényességben, tűzben, villámásokkal körülvéve, hegyeket olvasztva, megjelenik, akit az előjelek ígértek: az ítéletet hozó isten.

Nem kétséges, hogy a *Vízió a lápon* szimbólum-rendszere ezekre a motívumokra épült, és ezeket a motívumokat Ady átalakította, újjá formálta. A *ködben lappangó világ örök köddé* alakult. Az *örök köd*, mely egyre rémit pedig jelképe lett annak, hogy a vajúdo (forradalmat váró) idő Magyarországon megállott (nem merném az egész világra érteni). A megkezdett, de megakadt polgári átalakulás állapotá ez, az *örök ködé*, az öröknek tűnő, de bizakodó várásé. Ez az ítéletet, forradalmat ígérő világ a *láp világa*.

A bibliai leírásokban s régi magyar költészetünkben is (mint már említettük) a sötétségbe burkolt földön nagy fényességben, ködöt (sötétséget) oszlató csillogásban jelenik meg az ítéletet hozó isten alakja. Ady sajátos szóösszetétellel megváltoztatja, átalakítja az egész képet. Eggyé forrasztja az ítélő isten alakját a fényességgel s az így létrejövő *fényembert* önmagával azonosítja. Így lesz a *Vagyok fényember ködbe bujva* a forradalom-várás szimbóluma. Önmaga, isten, ítélet (forradalom) összeforrasztása homályos, különös képzeteket kelt az olvasóban. Ezen homályosság részleges feloldása az ötödik versszakban történik meg.

A *Vízió a lápon* után számos Ady-versben szerepel még a bibliai, régi magyar jeremiádos hangulatú *köd*, *virradat*, *hegyek olvadása* stb. Vissza-visszatérő, állandósuló szimbólum-elemei ezek Ady költészetének. Megtalálhatjuk *A vár fehér asszonya*, *Az ősz Kaján*, *az Ádám*, *hol vagy*, *A Sion hegy alatt* c. verseiben, de más helyen is.

*

Van Adynak egy archaizáló stílusban írt nagy verse, a *Krónikás ének 1918-ból*. Köz tudomású hogy Ady ezt a költeményt tudatosan archaizálta hangulatban, stílusban, versformában, rimelésben. A *Krónikás ének* feltételezhető előzményét pontosabban is meg lehetjük XVII. századi kéziratos költészetünkben. Itt is megtalálhatjuk bizonyos lírai elemek azonosságát, vagy rokonságát, de a formai mintát is. Ez a vers a több változatban ismert *Csepreg városának siralmas romlásáról* szóló ének. Ady több helyen is hozzáférhetett ehhez az epikus költeményhez. 1887-ben jelent meg először *Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története* c. munkájában, majd a *Protestáns Szemle 1898.* évfolyamában ismertette részletesen *Payr Sándor*¹³ s végül ugyancsak Payr Sándor közölte *Egyháztörténelmi Emlékek* c. forrásgyűjteményében.¹⁴

A *Krónikás ének* és a *Csepreg romlása* bizonyos értelemben rokon tartalmú, a lírai elemek hasonlósága is szembevetendő, versformájuk pedig azonos.

1621-ben a Bethlen Gábor harcait támogató Csepreg városát kegyetlen vérengzéssel »büntetik« meg a császári csapatok. Ezerkétszaznál több védtelen embert gyilkoltak meg ebben a kis városkában. Erről szól a *Csepreg romlása*. Félelem, elkeseredés, a gyilkosok elleni gyűlölet, az átélő borzalmak közelsége vezet az ismeretlen, és nem is valami nagy költői tehetségű protestáns diák versfaragó tollát. Csepreg romlásának epikus leírása azonban mélységesen igaz, és érzetelni tud valamit az 1621. év tragikus hangulatából, de a maga nagyfélélmű, iszonyodva emlékező érzelmiből is. Érzelméről nem hasonlatok segítségével ad számot, hiszen erre a feladatra nem vállalkozhatott, nem volt eléggé dús fantáziája, nem válogathatott a költői képekben. A képeket, hasonlatokat (persze nem tudatosan) más valamivel pótolta: néhány, a város romlását leginkább felidéző szó (jelző) gyakori használatával. Az *iszonyú*, a *rettenetes*, a *szörnyű* át meg átszővi az egész epikus mondanivalót, kitörölhetetlenül emlékezetében marad az olvasónak.

Ezekekről a hasonlatokat pótló szavakról meg kellett emlékezni, hiszen Adynak számos olyan verse van, melyekben nem hasonlatok helyett ugyan, hanem a vers érzelmi-hangulati egységének a biztosítására ugyanazt a módszert használja, amit a XVII. század első felében élő ismeretlen protestáns diák. Egy-egy jelző, vagy kifejezés, sokszor több is együttesen uralkodik ezekben az Ady versekben.

¹³ 209–227. l.

¹⁴ Sopron, 1910.

Ha megnézzük a XVII. századi éneket átszövő jelzőket :

iszonyú : Kereszténységnek *iszonyú* romlását, *Iszonyú* móddal ők mészároltattak,
Mind a két fél közt *iszonyú* kiáltás, És *iszonyú* fogságra vitetének,
Iszonyú dolog ezt csak hallani is,

szörnyű : Ily *szörnyű dologon* kicsoda nem sírna, *E szörnyű dologon* kicsoda nem sírna,
De hallj itt *szörnyű*, rettenetes *dolgot*, *E szörnyű dolgok* a templomnál lettek,
Akarván elveszteni *szörnyen*, *Szörnyű* megírni, minden vétékét annak,
Sem emlékeznek *ő szörnyüségéről*, Mert íme mondok *szörnyebbet* ezekből,
Ily *szörnyű dolgot* hozza az esztendő, *Szörnyű* lövéstől a népség rettenik,
Aki elmaradt, rettentő *szörnyőség*, Ostromolták *szörnyen*, miként egy barlangot,
Ott benn a nép közt lőn *szörnyű* jajgatás,

akkor talán feltételezhető, hogy ezek a sorok elősegíthették a *Krónikás ének* első sorának a megszületését :

Iszonyu dolgok mostan történülnek.

Ennél azonban fontosabb, hogy Ady sokszor használta ugyanezt a módszert (mint már említettük) a hangulati egység erőteljesebbé tételére.

A *Cseprek romlása* nem egyedülálló XVII. századi költészetünkben ebből a szempontból. Sok olyan éneket lehetne idézni, melyben egy-egy szó vagy kifejezés végigvonul az egész versen. Ez az ismétlés a többnyire epikus mondanivalónak bár halvány, de érezhető hangulatot kölcsönöz. A *Cseprek romlásában* két-három jelző gyakori ismétlődése adott megrázó hangulatot az epikus soroknak. Más énekekben inkább csak egy szó ismételtetésével találkozunk. A *Keserves sírással zokogó história* c. versben¹⁶ pl. a *keserves sírás*, *zokogás* szövi át az éneket :

Éppen kell egymástól válnunk keserves sírással, Egyszer kisfiam keserves sírva szóla,
ilyenképen,
E szavát hallván kis fiacskámnak, sírék keservesen, Mert oly országra visznek téged
bizony megsiratod,
Előtte állván és sírva kérvén, neki így könyörgök, Nagy keservesen siratom vala
édes magzatomat,
Kis fiacskámért, az ártatlanért szörnyű zokogásban.

Nézzük meg egy-két Ady-vers példáját is. Az Uj Versek bevezető költeményében :

uj, uj dal : Fülembé még ősmagyar dal rivall, Uj időknek uj dalaival,
Ne halljam az élet uj dalait, Legyek az uj, az énekes Vazul.

mégis : S mégis megkérdem tőletek, Mégis csak száll uj szárnyakon a dal, Mégis
győztes, mégis uj és magyar.

A *Vizlő a lápon* c. versben:

köd : Az örök köd, mely egyre rémít, Bús esti köd rémít s borul rám,
Rémek között gomolygó ködben, Vagyok fényember ködbe bujva,

virradat, reggel : Az én szép fényes reggelem, De az a reggel megjelen,
Ködömlasztó reggelve várva, Várván, jön-e a virradat,
Az lesz virradat, csoda-reggel,

láng : Lángoszlop lesz, mi most ködös rém, Lángfolyó lesz a szenny, salak,
Égetni vágyva, lángban égve,

fény, sugár : Az én szép fényes reggelem, Vagyok fényember ködbe bujva,
Ki fényre termett s itt marad, Jön a sugár egész sereggel,

akarat : Vagyok veszteglő akarat, S a veszteglő bus akaratból
Lesz diadalmas akarat, A gátra szomjas akarat.

¹⁶ Bocskaytól – Rákócziig, 227 – 29. l.

Míg a XVII. században a verseket átszövő szavak használata a jobbára gyenge költői képzelőerővel bíró énekszerzők kényszerű módszere volt, addig Adynál a versek érzelmi egységét fokozó, tudatosan használt, nagyerejű művészi eszközzé válik.

Miért e nagy különbség?

Régi költészetünkben a versbeli szóismétlés legtöbbször egyhangú, mert a többször jelentkező szó majdnem minden alkalommal ugyanazon környezet társaságában jelenik meg újra és újra, az érzelmi-hangulati elemeket nem tudja elmélyíteni és színezní, csupán ismétlés segítségével erősebbé teszi (iszonyu romlását, iszonyu móddal, iszonyu kiáltás, keserves sírással, keserves sírva, sírék keservesen stb.).

Ady ebből az egyhangú, kezdetleges hangulat-erősítő eszközökből bontakoztatja ki a maga végtelen szálú, csodálatosan érzékeny, mindig újnak ható ismétlő módszerét. A régi magyar kéziratos költészetben leginkább egy-egy jelző, vagy jelzős szerkezet többszöri használatával találkozunk. Ez következménye az erőtlén költői fantáziának is. Egy-egy jelző így több fogalmat jelöl ugyanazzal a tulajdonsággal, s bizonyos hangulat-erősítő funkciója mellett tehát színtelenné is teszi a verset. Ady is sokszor jelzős szerkezettel szövi át verseit, de a szerkezetben nem a jelző az újra jelentkező rész, (bár arra is lehetne példát idézni) hanem éppen a változó: örök köd, bus esti köd, gomolygó ködben, fényes reggelem, kódomlasztó reggelre, csoda-reggel, vesztelőgő akarat, bus akaratból, diadalmas akarat, gátra szomjas akarat.

Ezt nem azért mondtuk el, mintha Adynak szüksége lett volna ilyen előzményekre, de példa lehet arra, hogy mennyi olyan érték van régi magyar kéziratos költészetünk nyelvében, amit csak akkor veszünk tudomásul, ha egy későbbi nagy költő nyelvében is megjelenik ezen értékeknek egy-egy jellemző darabkája.

Ugyanakkor feltételezhető azonban, hogy Ady felismerte és fel is használta régi magyar költészetünk (maig sem eléggé ismert) művészi eszközeiből azt, amit érdemesnek tartott saját költészete számára tovább fejleszteni. A *Cseprek romlása* minden bizonnyal ezek közé az ösztönző versek közé tartozhatott, hiszen még egyéb összevetésekre is alkalmat nyújt.

A *Krónikás ének* egy-egy sorának a létrejöttében is (az első sor mellett) szerepe lehetett a *Csepregről* szóló éneknek.

A *Krónikás ének* második strófájának 3. és 4. sorára gondolok :

Kik olvasandják ezt, majd elképülnek,
Ha ő szívükben hív érzések fülnek.

Cseprek romlása :

Egész Európa ezen csudálkozhat,
A menny és a föld méltán álmélkodhat,
Valaki érti, bizony szomorkodhat,
Ily szörnyű dolgon minden siránkozhat.

Van még egy elgondolkoztató sora a *Krónikás ének*nek, amely kapcsolatba hozható a *Cseprek romlásával*, helyesebben az ismeretlen protestáns diák versszerzővel.

A csepreki nagy vérengzésnek a versszerző diák nem esett áldozatul. Az életét veszélyeztető gyilkosságok idején elbujdosik, elmenekül a városból. Erről versében is beszámol:

E szegény diák e verseket szerzé,
Ki szymeivel mindezeket nézé,
Mikor veszélyben forgana élete,
Kit az uristen fegyvertől megmenté.
Most immár szegény, nyavalyás bújdosik,
Cseprek városán gyakran siránkozik.
Tanulás nélkül ideje hogy múlik,
Éjjel és nappal ezen fohászkozik.

Talán ennek a félve bujdosó, Csepregből »szökve menekülő«, szelíd diákembernek az alakja is megjelent Ady előtt, amikor leírta a *Krónikás ének* eme sorát :

S ijedt szelídek szökve menekülnek.

Cseprek romlásának a versformája is visszatér a *Krónikás ének*ben. Négy, 11 szótagú sor alkot mindkét versben egy versszakot. Legtöbbször betartják a soronkénti 5/6 osztást is

*

Bebesi István Petőfi-nyomok Ady nyelvében c. tanulmányában sok egyéb Petőfi-nyom mellett *Az állítás pozitív és negatív formájának összekapcsolása* című fejezetben úgy véli, hogy e fejezetben tárgyalt érdekes állítási módszert is Petőfi nyelvéből kölcsönözte Ady. Bebesi arról is beszámol, hogy más magyar költőnél nem, vagy csak elenyészően kis számban találhatjuk meg az állításnak ezt a különös formáját.¹⁶

Nemcsak az ilyen-féle Petőfi-hatás ellen akarunk szót emelni, amikor utalunk arra hogy az állításnak ez a módszere Ady előtt, Petőfit megelőzően, régi magyar költészetünkben is használatos volt.

Kézírtos énekeink közül gondoljunk csak a *Szegénylegények éneke* c. ismert versre, amelynek egyik részletét Ady is olvasta (Erdélyi Pál kiadásában) és az ének gondolatából, hangulatából (a *Beszélgetés* mellett) nem egy motívumot átvett kuruc-tárgyú versei írása idején.

A *Szegénylegények énekéből* az állítás pozitív és negatív formájának az összekapcsolására a következő példákat idézhetjük :

Szegény katonák,
Nem nagy urak,
...
Szegénylegény, *nem* úr lova,
Futott mindaddig.
...
Esze Tamást,
Mert *nem* más
Tartá meg Kassát.
...
Csak szegények,
Nem úriak.

Régi magyar költészetünk egyéb alkotásaiban is találhatunk ilyen példákat

Siralmas, *nem* kedves.
...
Ki nem használ testnek, valamint az vadhus
Hogysem hazánkfia, veszedelem, *nem* hus.
...
Tiszteljék az istent fiaid és *nem* más.
Mert te benned bízunk, és *nem* más senkiben.
...
Elhányják,
Nem szánják.
...
Hogy immár téged
Nem fiaid : *áruloid*
Ejtnek halálba,
...
Arany, *nem* igazság,
...
Mint ki hazájáért,
S *nem* maga javáért,¹⁷

A példákat lehetne még bőven szaporítani.

Ady költői nyelvének érdekes, (bár apróbb) tulajdonságai között tartjuk számon *kettős igekötő* használatát. Ezzel a módszerrel két egy igekötős szót forraszt egygyé, új árnyalatot, hangulatot kölcsönöz a kettős igekötővel ellátott igének, pl. : le- föl villan, el- s vissza-repülnek, szét- elosztoz.

A kettős igekötő használatát megtalálhatta ugyan Petőfinél¹⁸, de nem volt ismeretlen régi magyar költészetünkben sem.

¹⁶ Petőfi-nyomok Ady nyelvében, Nyr. 1931, 101. l.

¹⁷ Bocskaytól—Rákócziig, a 170., 187., 147., 156., 159., 173. és a 218. l.

¹⁸ *Bebesi István* : i. m. 43. l.

Sztárai Mihály írásaiban sokszor jelentkezett. A kettős igekötők átszővik verseit, de ügyel arra, hogy mértékkel használja őket.¹⁹ Lehetséges, hogy Ady kezében megfordult néhány RMKT kötet is, és ismerve a régi magyar költői nyelv iránti szeretetét, feltételezhető, hogy nem került el figyelmét annak néhány apróbb tulajdonsága, köztük talán a kettős igekötők gyakori használata sem, mert Sztárai mellett mások írásaiban is jelentkeznek.

Sztárai kettős igekötői:

el — felvinné	el — bevivék
el — béragadták	el — kijöttek
el — kifolyatott	el — kiölti
el — bėjöttek	el — kihivatá
el — haza küldte	el — béhoztták
el — kimúlásáról	el — felkészült
el — kivötte	el — kisiet ²⁰

Sztárai után *Bornemisza Péter* verseiből is idézhetünk (nem csekély számban) kettős igekötőket.

el — felvén,	el — bévivé
el — befuta,	el — kimulék
el — kiüdzett,	él — kiaradának
el — kijönek. ²¹	

A XVI. századi magyar irodalom egyéb alkotásaiban is megjelennek olykor:

el — bémene	el — felveté
el — felkiáltsatok	el — béménének ²²

Megtalálhatjuk a kettős igekötők használatát XVII. századi kéziratos énekeinkben is:

el — kifolyt	el — kimúlt
el — kitevéd ²³	

Az igekötők használatának ezt a sajátos módszerét azonban régi magyar költészetünk mellett népköltészetünk is használja. Bebesi figyelmét mindez elkerülte.

Ady kettős igekötő-használata merőben más, mint régi magyar költészetünké, vagy Petőfié.

Sztárainál pl. a kettős igekötő első tagja minden alkalommal *el*. A kettős igekötő első tagjának ez az állandósulása bizonyos egyhangúságot, színtelenséget kölcsönöz használatuknak. Sztárai még nem tudta kihasználni a kettős igekötők-adta lehetőségeket új hangulati elemek létrehozására. Ugyanez jellemzi XVI–XVII. századi költészetünk másoktól használt kettős igekötőit is. A régi irodalmunkban jelentkező kettős igekötőknek tehát még nincs különösebb lírai szerepük, de nem is lehet, hiszen legtöbbször epikus környezetben találhatjuk meg alkalmazásukat.

Ennek ellenére nem egészen hihető tehát, hogy Ady a kettős igekötők használatát Petőfitől tanulta volna. Köztudomású, hogy Ady mennyire ügyelt a kísértő Petőfi-hatás elkerülésére. *A költői nyelv és Csokonai* c. írásában ezt világosan kimondja: »... fennen hirdettük már nyolc esztendő óta, hogy mi *Balassáéktól, kurucéktól* s Csokonaitól ösztönöztünk. Mélyebben, éltebben járván *Petőfitől csak a bátorságot*, Madáchnál, Vajdánál az új poétai civilizációt kellett észrevennünk, Aranynál alig valamit.«

A régi magyar költészet, a biblia s XIX. századi költőink mellett, jelentős szerepet töltött be Ady költői nyelvének kibontakozásában. Ennek a szerepnek azonban csupán néhány jellemvonását ismerjük s inkább csak sejtjük, mint tudjuk, a sokszor csaknem a

¹⁹ RMKT. V. (1886).

²⁰ Uo. 129–204. l.

²¹ RMKT. VII. 208–227. l.

²² Uo. a 17., 21., 56. és a 70. l.

²³ Bocskaytól–Rákócziig, a 97., 142. és a 145. l.

felismerhetetlenségig átalakított nyelvi sajátosság mögött a régi magyar költészet alkotásra ösztönző erejét.

Ady nyelv művészetének is a mélyebbjére látnánk, ha a régi magyar költészetnek (a kéziratok énekeknek is), legalább az általa is hihetően ismert verseit az azokat megillető nyelvi, stilisztikai elemzéssel jobban részeseivé tenné nyelv- és irodalomtudományunk a magyar irodalom, a magyar irodalmi, költői nyelv fejlődésének.

A régi századok nyelvi ízeinek új életre keltésével, merőben újak ható megelevenítésével Adynak sikerült bebizonyítania, hogy a régi formai elemek (lehetnek több évszázadosak is), a művészi alkotómunka bizonyos részei nem halhatnak el, nem veszíthetik el értéküket a ma költője számára sem, ha azokat új tartalommal ellátva tudja új életre kelteni.

Egyik legszebb példája e tanítás igazságának a *Krónikás ének 1918-ból*. Ez a vers azzal hat, »hogy a XVI—XVII. század fordulójának hangján mondja el legmaibb mondani-valóját, jelezvén ezzel azt is, hogy nem sokkal jutottunk előbbre a társadalmi fejlődés útján azótától, de jelezve azt is, hogy a régi magyar verselés egyhangú ragrímének vélt unalmában ő felfedezte a költői hatás egy kitűnő eszközét.«²⁴

Nagyszerű példa Ady nyelvalkotó módszere mai költőink számára is arra, hogy milyen úton lehet régi századok rejtőző, szerény kincseit felismerve és felhasználva, gazdagító s egyúttal új, egyéni hangot megszólaltató költői nyelvet teremteni.

²⁴ *Bóka László*: Magyar irodalomtörténet Adytól napjainkig, (egyetemi jegyzet) 1951. 84. l.